

§ 4. ZNAK NAZÍRANÝ VE SVÉ ÚPLNOSTI²³⁹

Všechno, co bylo až dosud řečeno, vede k závěru, že v jazyce existují pouze *rozdíly*. Ba co víc: určitý rozdíl obecně předpokládá pozitivní termíny, mezi nimiž se vytváří; avšak v jazyce existují pouze rozdíly *bez pozitivních termínů*. Ať už si všímáme označovaného nebo označujícího, jazyk nemá ani ideje, ani hlásky, které existovaly před systémem jazyka, ale jen konceptuální a fónické rozdíly,²⁴⁰ které z toho systému vyplynuly. To, co je na znaku z ideje, nebo fónického, není tak důležité jako to, co je v ostatních znacích, které jsou kolem něj. Důkazem toho je to, že hodnotu termínu lze pozměnit, a přitom se jeho smyslu či hlásek ani nedotknout, a to jen tím, že se pozmění některý jeho sousední termín (viz str. 143—4).²⁴¹

Avšak prohlásit, že všechno je v jazyce negativní, je správné jen potud, pokud nazíráme označované a označující odděleně; pokud však uvažujeme znak v jeho celistvosti, nacházíme cosi, co je svého řádu pozitivní. Systém jazyka je řadou rozdílu hláskových, jež je kombinována s řadou rozdílu v idejích, avšak vztahem jistého množství akustických znaků ke stejnému množství úseků v myšlenkové mase plodí systém hodnot; a právě tento systém vytváří uvnitř každého znaku účinný svazek mezi fónickými a psychickými prvky. Třebaže jsou označované a označující každé samo o sobě čistě diferencí a negativní, je jejich kombinace faktem pozitivním; [je to dokonce jediný druh faktů, které jazyk má, // neboť instituci jazyka je vlastní právě udržování paralelismu mezi těmito dvěma řády rozdílu].²⁴²

V tomto ohledu jsou charakteristické jisté diachronní fakty. Jsou to ty nesečetné případy, kdy změna označujícího vede ke změně ideje a kdy je zřejmé, že suma rozlišených idejí odpovídá sumě různých znaků. Pokud se fonetickou změnou dva termíny smísí (např. francouzské *décépít* = latinské *decrepítus* a francouzské *décépí* z latinského *crispus*, srov. str. 111—2), budou i příslušné ideje mít sklon se směšovat, pokud to aspoň trochu bude možné. A pokud se termín diferencuje (jako například francouzské *chaise* „židle“ a *chaire* „katedra, kazatelna“)? Vzniklý rozdíl bude určitě jevit sklon k tomu, se stát významovým,²⁴³ přičemž nemusí uspět hned napoprvé, ba nikdy. [A naopak, každý rozdíl ze strany ideje rozeznávaný myslí usiluje o vlastní vyjádření odlišným označujícím, zatímco dvě ideje, které se v myslí už dále nerozlišují, směřují k tomu, v tomtéž označujícím splývat.]^b

Pokud mezi sebou srovnáváme dva znaky jakožto pozitivní termíny, nelze již mluvit o rozdílu. Tento výraz by tu nebyl vhodný, neboť se uplatňuje

jen při srovnávání dvou akustických obrazů, např. *otec* a *matka*, nebo dvou idejí, např. ideje „otce“ a ideje „matky“. Dva znaky obsahující každý²⁴⁴ určitě označované a označující nejsou rozdílné, jsou jen různé. Mezi nimi je jen *protiklad*. Veškerý mechanismus řeči, o němž budeme mluvit dále, spočívá na rozdílech tohoto druhu a na fónických²⁴⁵ a konceptuálních rozdílech, které tyto protiklady implikují.

To, co platí o hodnotě, platí také o jednotce (viz str. 137). Je to úsek mluvního řetězu, který odpovídá určitému pojmu; obojí je čistě diferencí povahy.

Pokud ho aplikujeme na jednotku, lze tento princip diferenciací // formulovat takto: *rysy jednotky splývají se samou jednotkou*. Vše to, co v jazyce, stejně jako v každém jiném sémiologickém systému odlišuje znak, je i tím, co ho vytváří. Rys je dán rozdílem, stejně jako je jím dána hodnota i jednotka.

Jiným a dost paradoxním důsledkem téhož principu je i toto: to, čemu se obecně říká „gramatický fakt“, odpovídá v konečném pohledu definici jednotky, neboť vždy vyjadřuje protiklad termínů; tento protiklad se totiž jeví jako zvlášť významný, srov. například tvoření německého plurálu typu *Nacht* : *Nächte* „noc : noci“. Každý z termínů přítomných v tomto gramatickém faktu (singulár bez umlautu a koncového *-e* v protikladu k plurálu s umlautem a koncovým *-e*) je sám vytvářen souhrou celé řady protikladů uvnitř systému. Vzaty izolovaně nejsou ani tvar *Nacht*, ani tvar *Nächte* nic, protiklad je tu tedy vším.^a Vztah *Nacht* : *Nächte* lze jinými slovy vyjádřit algebraickou formulí *a/b*, kde *a* a *b* nejsou prosté termíny, ale vyplývají každý ze souboru vztahů. Jazyk je takřikajíc algebrou, jež má jen komplexnější termíny. Mezi protiklady, které obsahuje, jsou některé významnější než jiné, avšak jednotka a gramatický fakt jsou jen odlišná jména k označení rozmanitých aspektů téhož obecného faktu: souhry jazykových protikladů. Platí to do takové míry, že bychom k problému jednotek mohli docela dobře přistoupit tak, že si napřed všimneme gramatických faktů. Zaměřme-li se na takový protiklad jako *Nacht* : *Nächte*, budeme se i ptát, jaké jednotky se tohoto protikladu účastní. Jde tu jen o tato dvě slova, nebo o celou řadu podobných slov; o *a* a *ä*, nebo o všechny singuláry a plurály atd.?

Jednotka a gramatický fakt by se nesměšovaly, kdyby jazykové znaky vytvářelo něco jiného než rozdíly. Avšak protože jazyk je tím, čím je, // nena-
lezneme v něm nic jednoduchého, ať k němu přistoupíme z té či oné strany;

^a Pozn. překl. Srov. Engler 1949 a též pozn. De Maurovu.

^b Pozn. překl. Srov. Engler 1957.

^c Pozn. překl. Vedle již dříve zmiňovaného *rozdílu* však de Saussure v přednáškách často opakovaně zdůrazňoval také: „Všechno je vztah; jednotky vyděluje až myšlení...“ „Tudíž tyto jevy jsou vztahy mezi vztahy.“ A *vztah* řekl i zde, nikoliv *rozdl*. (Engler 1968 B.)